

Децата в ИНСТИТУЦИЯ

Поредица „Хоризонтално общество“

Сдружение „Съчастие“

Поредица „Хоризонтално общество”

Децата в ИНСТИТУЦИЯ

Трудности в процеса на деинституционализация
на децата, лишени от родителски грижи

ВАРНА
2008

Името на поредица „**Хоризонтално общество**” е заимствано от едноименната книга на Лоранс Фридман, който определя едно общество като „хоризонтално”, преди всичко ако е способно да осигури на хората свободата да се асоциират.

Това е поредица за съучастието на хората в потока от промени за трансформиране на вертикално изграденото ни общество в хоризонтално.

ДЕЦАТА В ИНСТИТУЦИЯ

Трудности в процеса на деинституционализация на децата, лишени от родителски грижи

© Автор: Ирина Тодорова - Липчева
Отговорен редактор на поредица „Хоризонтално общество”:
Илиян Ризов

Дизайн: Ивайло Георгиев

© Издател: Сдружение „Съучастие”
ISBN 978-954-9686-03-6

Съдържание

Увод	7
1. Институционалната грижа - особена форма за отглеждане и възпитание на деца	9
2. Депривация в условията на институция	11
3. Трудности в процеса на деинституционализация на деца, лишени от родителски грижа	12
4. Проблеми в диагностиката на деца, които предстои да бъдат деинституционализирани	17
Заклучение	21

Първите движения на новороденото родителите приемат като сигнал, подканващ ги да извършат някакви действия по отношения на детето. Първите движения на детето в институция са сигнал, който може никой да не приеме.

~

Когато малкото дете е гладно, то плаче и знае, че възрастният ще дойде и ще го нахрани. Когато детето в институция е гладно, то знае, че храната ще дойде, когато настъпи време за хранене.

~

Името на детето е любима дума за много родители.

За да запомнят името на детето, специалистите в институцията многократно поглеждат табелката с име над детското легло или се подпитват по между си.

Увод

През 40-те години на миналия век у нас възникват първите социални домове, предоставящи подслон и грижа на деца, лишени от родителски грижи, най-често сираци. През 50-те години техният брой се увеличава, а през 1965 година, домове за деца, лишени от родителски грижи се разкриват във всички окръжни градове.¹ През 90-те години домовете променят своето предназначение. В тях все по-често се настаняват деца, лишени от родителски грижи, поради тежко материално и социално положение, деца на малолетни или самотни майки, на болни родители, неспособни да полагат грижи за децата си. Броят на институциите нараства до 359, а този на децата настанени в тях до 35 000.²

Институциите възникват като алтернативна форма на грижа за деца, лишени от родителска грижа, но много скоро показват своите недостатъци. Нервно-психическото развитие на децата изостава от нормите за възрастта, поведението придобива редица специфични особености, децата се адаптират трудно в приемни семейства или в семейства на осиновяващите.

За да бъдат избегнати тези проблеми, в края на 90-те години на миналия век у нас се предприемат серия от мерки за предотвратяване на изоставянето и настаняването на деца в институции. Усъвършенстват се практиките по прилагане на Закона за закрила на детето, развиват се

¹ Дойчинова, А. *Кратък преглед на възникването и развитието на домовете „Майка и дете“ в: „Да растеш без родители“*. София, А.С. 1999, с.99-112.

² *Национално представително проучване „Социална оценка на грижите за децата в България“ ПРООН, 2000.*

алтернативни услуги за деца и семейства, предоставят се помощ и подкрепа на рисковите семейства.

За да се избегнат негативните последици на институционалната грижа върху развитието на децата, през последните години се предприемат различни мерки за деинституционализация на грижите за деца. Насърчават се осиновяването, приемната грижа, реинтеграцията в биологичното семейство и интеграция в масови детски градини, предучилищни групи и училища.

Опитите на всички тези форми на деинституционализация на децата показват, че процесът на интеграцията на деца, прекарвали част от живота си в институции, е много труден, много по-сложен, отколкото изглежда на пръв поглед.

У нас се знае малко за причините, обуславящи тези трудности. До скоро осиновяването, най-масовата форма за деинституционализация, пазеше в тайна проблемите, с които се сблъскваше, а приемната грижа не бе така популярна форма, както днес. Разположени на територията на малки общини, домовете за деца в училищна възраст не даваха ясен сигнал за трудности при интеграцията на децата в масови училища. Днес обаче, процесът на осиновяване е далеч по-прозрачен. Приемната грижа се разраства, а опитите за интеграция на деца в масови учебни заведения се правят още от предучилищна възраст. Постепенно трудностите на деинституционализацията, адаптацията и успешната интеграция на деца в семейства и масови учебни заведения, излязоха на преден план, а необходимостта от преодоляването им търси своите решения.

Институционалната грижа - особена форма за отглеждане и възпитание на деца

Децата, които са в домове, по много причина нямат шанс да растат в семейството на своите биологични родители. Това са деца на млади и объркани родители, родители неподкрепени от своите семейства, майки, неподкрепени от своите партньори. Това са деца, които поради тежко икономическо положение нямат възможност да растат в своето биологично семейство. Те са и деца, нежелани от своите родители, открити на стадиона, на пейка в парка или контейнер за боклук. Понякога това са деца на родители, които схващат институцията като удобно средство за отглеждане на децата си.

Тази ситуация създава поредица от специфично протичащи събития в живота на децата. Те биват отглеждани в различни институции, имат нееднакви възможности да срещат своите биологични родители, да бъдат осиновени или настанени в приемни семейства. Събития и случайни стечения на обстоятелствата насочват живота им в една или друга посока, лутат ги от една институция в друга, завъртат ги в кръговрат от отношения с възрастни и деца с неясна продължителност, лишават ги от възможността да бъдат обичани, обгрижвани и да растат и да се развива така, както техните връстници.

В домовете за деца, лишени от родителски грижи, работят много специалисти, сред които психолози, педагози, логопеди, рехабилитатори, възпитатели. Ежедневно всеки един от тях полага усилия да компенсират и стимулират развитието на децата. Детегледачки и специалисти, ангажирани в различни програми се опитват да задоволят потребностите на децата от индивидуална грижа и внимание за кратък интервал от време. Въпреки че

е решаваща, тяхната намеса много често се оказва недостатъчна, а последиците на институционалната грижа непреодолени.

Институционалната грижа е специфичен тип грижа за деца. Ограничени от възможността да получат индивидуалното внимание на своите родители, осиновители или приемни родители, децата израстват сред персонала на своето отделение. Общуването с различни възрастни, често ситуирано единствено в моменти на задоволяване на базовите потребности, лишава децата от възможността да изградят трайна емоционална привързаност към близък човек, да се радват на вниманието му и в извън основните режимни моменти, минутите за рехабилитация, педагогическо занимание или среща с психолог.

Колективната форма на грижа е различна от познатата ни семейна грижа за деца. Активността на възрастния по отношение на всяко едно е дете е значително по-малка. Освен това тя се осъществява на съвсем различно равнище. Къпането на едно дете например, е част от процес на къпане на деца в цяло едно отделение. Храненето на едно дете представлява част от процес на хранене на много деца. Тези дейности възрастният извършва като част от своята професионална характеристика, като задължение, след изпълнението на което той получава своето възнаграждение. Много от специалистите, ангажирани с отглеждането на тези деца, се привързват или съвсем естествено изразяват отношение към едно или друго дете, извън рамките на професионалното, но действията по отношение на останалите деца остават рутинни. Децата получават грижа, отношение и внимание, които понякога се

доближават до тези, които получават децата в семейства, но много по-често те са професионални, рутинни, те са част от работата, от всекидневието на хората, работещи в институциите.

За съжаление години наред практиката показва, че институционалната грижа е адекватна мярка за закрила за много деца, но като професионална колективна грижа, не е в състояние да постигне онези форми на развитие, които индивидуалната грижа може. Нещо повече, децата в институции често са депресивни или хиперактивни, апатични, понякога аутистични. Те се адаптират трудно, рядко показват привързаност, трудно изграждат емоционално-привилегирани връзки.

Депривация в условията на институция

Сравнени със своите връстници, децата в институция изостават в своето развитие. Причините за това са различни: безразличието и равнодушието на околните, незачитането на техните интереси, наличието на бедна на стимули среда и липса на достатъчно и разнообразни впечатления, малкото общуване с обкръжаващите, бедният емоционален тон във взаимоотношенията с персонала. Развитието на децата зависи от количеството и качеството на впечатленията, които получават, от възможността да овладеят различни видове дейности, да общуват с възрастните до себе си. Това са възможности, които не могат да се разгърнат напълно в рамките на институционалната грижа.

Децата в институция са подложени на такива жизнени ситуации, в които нямат възможност да удовлетворят основни свои жизнени и психични потребности. Въз основа на многогодишни изследвания на психичното

развитие на децата в институция, през 1984 г. чешките учени Й.Лангмейер и З.Матейчек въвеждат понятието „психична депривация”, с което дефинират специфичното състояние, възникващо в резултат на жизнена ситуация, която не предоставя на детето възможност да удовлетворява в достатъчна степен основни жизнени и психични потребности в течение на достатъчно дълъг период от време. В условията на институционална грижа учените дефинират четири основни форми на депривация, на които са подложени децата в институция, а именно, стимулна, когнитивна, емоционална и социална, всяка една от които влияе върху забавянето на цялостното развитие на децата. В резултат на това, не рядко детето в институция на една годинка все още не може да ходи, на две годинки все още не може да изрази своето желание, на шест годинки не знае каква е функцията на светофара. Това е детето, което търси нашето внимание, нашата близост, детето, което ще ни каже всички стихотворения, които знае, ще ни изпее всички песнички, ще ни разкаже чудни истории, за да задържи нашето внимание за още няколко минути.

Изследванията недвусмислено показват, че най-важното условие за нормалното развитие на децата е наличието на надеждни и емоционално удовлетворителни отношения с възрастните. Това е основна потребност и база за нормалното психическо развитие на човека, потребност, която не може да бъде задоволена при институционално отглеждане на дете. Лишени от подобни отношения, децата са ограничени и от всички възможности, които тези отношения биха могли да им предоставят. Те страдат от ограничен достъп до достатъчно сензорни и когнитивни стимули, в резултат на което тяхното развитие придобива различни и специфични характеристики.

Трудности в процеса на деинституционализация на деца, лишени от родителски грижи

Без значение как протича развитието на детето в условията на институция, на определен етап от неговия живот настъпва момент, който предоставя възможност институционалната грижа да бъде заменена с грижа в семейна среда. Този момент настъпва без особено отношение към развитието на детето, но възможността той да се осъществи, както и начина, по който ще се реализира е зависим от развитието на детето в условията на институция. Желанието на семействата да полагат грижи за дете, независимо дали това са биологични, приемни или осиновителски, е продиктувано от мотиви и желания, по-често лични и по-рядко насочени към потребностите на децата, отглеждани при специални условия.

Като изключим биологичните семейства, семействата, готови да осиновят или да станат приемни родители на дете, лишено от родителски грижи, с всички особености в неговото развитие, са много малко. С цел да ускорят процедурата по осиновяване, много семейства подценяват проблемите, но скоро след като осиновяването бъде факт, те се сблъскват с тях.

Високите нива на тревожност или депресивни състояния, множеството стереотипни движения, хиперактивност или състояния на апатия, невъзможността за изграждане на трайна емоционално-привилегирована връзка, неумението да изразяват привързаност и редица други особености, съпътстват развитието на тези деца. Проявени след като настъпи осиновяване или настаняване в приемно семейство, тези особености затрудняват процеса на адаптация на децата. Проявени в условията на институцията, те ограничават възможностите на децата за

деинституционализация въобще.

За съжаление, тези типични особености в развитието на деца, лишени от родителски грижи затрудняват още една форма на деинституционализация, а именно интеграцията на децата в масови детски градини и училища. Подобна ситуация се развива в домовете за деца лишени от родителски грижи (ДДЛРГ), в които се настаняват деца на възраст над 3 години и се отнася, както до познатите ни вече форми на деинституционализация, така и до опитите децата, които все още подлежат на институционална грижа, да бъдат интегрирани сред своите връстници в масовите учебни заведения. Оказва се, че трудностите, които изпитват семействата в отношенията си с децата, лишавани от родителска грижа, са подобни на тези, с които се сблъскват учителите в масовите училища.

Институцията защитава деца, останали без дом и семейство, деца отглеждани при лоши условия, деца обект на насилие. Въпреки усилията на всички специалисти, сама по себе си тя става фактор, предопределящ различни специфични особености в развитието. Те, както и събитията, предшестващи институционализация, представляват специфична житейска ситуация, открояваща се ярко на фона на онази типична и позната на всички ситуация, в която децата растат и се развиват в условията на своите семейства. Контрастът понякога изглежда толкова силен, че демотивира приемни и осиновителски семейства, учители в детски градини и училища да се грижат за тези деца. Това застрашава шансовете на много деца да намерят своите семейства и да бъдат успешно интегрирани сред своите връстници в масовите учебни заведения. Осъзнавайки този факт, редица специалисти днес опитват да подобрят качеството на грижа за децата в институции, да

преодолеят трудностите, които изпитват, за да им помогнат по пътя към успешна деинституционализация. В рамките на институцията те успяват да се справят с редица трудности, но значителна част от проблемите се развиват в една нова, извънинституционална среда осиновителското или приемно семейство, детска градина или училище.

Сигналите, подавани от семейства, детски градини и училища за трудностите, които изпитват в процеса на адаптация на деца, прекарвали част от живота си в специализирани институции, стават все повече. Нарастващият брой на приемните семейства, непрекъснато разкриващата се анонимност на осиновителските семейства, засилените опити децата в институция да бъдат интегрирани от най-ранна възраст в масови учебни заведения, като че ли изведнъж и с пълна сила изведоха на преден план трудностите на деинституционализацията и на опитите за успешна интеграция на тези деца сред техните връстници.

Историята на деца, лишени от родителски грижа, показва, че не малка част от тях постъпват в институции значително изоставащи в своето развитие. От социалните доклади на много деца знаем, че това изоставане е характерно за неговите родители, прародители, братя и сестри. От социалните доклади на други деца разбираме, че в резултат на физическо насилие (системно или инцидентно), настъпват изменения, водещи до нарушения на анализаторите, поради което детето не може да се развива в норми за възрастта.

Анализът на социални доклади, изготвени от отделите „Закрила на детето”, са основните документи, които обясняват голяма част от дефицитите на децата, настанени в институции. За съжаление описаните ситуации не са

рядкост и често характеризират не малка група деца, чиято успешна интеграция сред връстници в масовите учебни заведения е затруднена. Въпреки опитите на специалистите от съответните институции, дефицитите в развитието на тези деца не могат да бъдат компенсирани в достатъчна степен, за да бъдат те успешно интегрирани в масовите училища. Те биват насочвани към специалисти, които стимулират доколкото е възможно тяхното развитие, а след това най-често са насочвани към специални училища.

Въпреки някои данни от миналото, които насочват вниманието към причини, предпоставящи някаква форма на умствена изостаналост или други отклонения, някои деца се развиват значително по-добре, в сравнение с групата от деца, за която вече стана дума. Помощта, която може да бъде оказана на тези деца в рамките на институцията, преди да настъпи момента на тяхната интеграция в масови учебни заведения, може да се окаже решаваща.

Факторите, които оказват влияние върху развитието на децата в институция са много. Наследствеността; фамилната обремененост; начинът, по-който е протекла бременността; грижите, полагани за детето и начинът, по който влияе институционалната грижа, са сред факторите, които повлияват развитието. Благодарение на работата на социалните работници, фактите от миналото на детето най-често са познати. Начинът, по който те влияят върху детското развитие, а също така и начина, по който институцията влияе върху детското развитие, непрекъснато се изучават.

Проблеми в диагностиката на деца, които предстои да бъдат деинституционализирани

Наблюдение на развитието на децата в условията на институция се извършва непрекъснато. Обикновено тя е функция на екип от специалисти, сред които лекар, рехабилитатор, педагог, психолог, логопед и възпитател. В резултат от специфично провежданата от всеки специалист диагностика, се извеждат потребностите на децата от насърчаване и стимулиране на една или друга сфера от нервно-психическото развитие. В зависимост от индивидуалните потребности на детето се планират дейности по преодоляване на дефицитите или такива по стимулиране на някоя от сферите на нервно-психическо му развитие.

В условията на институция тази диагностика се извършва с оглед на възможностите от стимулиране и насърчаване на всяко дете така, че да се развива в нормите за своята възраст. Това е специфична диагностика, която цели да разреши проблемите на неговото развитие в условията на институция. Това е нейното основно предназначение. За съжаление обаче, тя няма за цел и не може да разреши друг важен за децата проблем, а именно проблемът за тяхната деинституционализация.

Когато моментът за деинституционализация настъпи, диагностиката, провеждана в специализираните институции, предприятиите в резултат мерки и постигнатите резултати, представляват изходен пункт в разрешаване на възникналата нова ситуация. Тази диагностика информира за трудностите на децата в процесите на развитие, на адаптация, на обучение, информира за техните дефицити, за динамиката в тяхното развитие в рамките на институцията. Тя е изходен пункт за решаване на

проблемите на деинституционализацията, но само толкова.

Процесът на деинституционализация изисква специални методи за изследване на предстоящата ситуация и възможности за прогнозиране на начина, по който ще се осъществи. Нещо повече, днес деинституционализацията има няколко форми. Това са реинтеграция в биологичното семейство, настаняване в приемно семейство, осиновяване или интегриране в масови детски градини и училища, като всяка от тях се осъществява по своеобразен начин. Участниците във всяка форма на деинституционализация сигнализират за различни трудности и подсказват необходимостта от мерки, пригодени да разрешат конкретните проблеми на всяка една от тези форми.

Изследването на особеностите на развитие на дете, което предстои да бъде интегрирано в нова среда, на неговите дефицити и възможността те да бъдат преодолени, както и на методите, по които това може да се осъществи, очевидно ни поставя в нова изследователска ситуация. Методиките, разработени за изследване на проблемите на развитието са твърде много, но най-често те са насочени към някоя от сферите на нервно-психическо развитие и не са в състояние да обхванат специфичните особености на развитие в условията на институционална грижа.

Основание за подобно твърдение ни дава фактът, че институционалната грижа предполага специфично развитие. Поради начина им на живот, децата в институции трудно разпознават и назовават множество групи от предмети и явления. Може да се окаже, че в редица случаи тестовата методика е първа среща на детето с предмет или явление. На пръв поглед децата в институции трудно сравняват. Причина за това е не неспособността им да сравняват, а невъзможността да разпознаят част от

предметите, които ние искаме те да сравнят. Слабо развитата в условията на институция финна моторика, затруднява децата при изпълнението на тестови методики, изследващи свойствата на вниманието и особено онези, които се отнасят до единица време.

Методиките такива, каквито ние ги познаваме и прилагаме обичайно, когато изследваме детското развитие, се оказват неподходящи в тази изследователска ситуация. Всеки метод, независимо дали е тест, въпросник, проба или наблюдение, приложен в институция е неефективен, ако не бъде адаптиран към детето в институция. Неразпознаването на предмети и обекти от дете в институция, показва несъвършенството в развитието на неговите възприятия, резултат на сензорна и когнитивна депривация, но това не означава непременно, че детето изостава в своето развитие и не може да бъде успешно интегрирано сред своите връстници в училище. Много често познавателните процеси на децата в институция се развиват в норми за възрастта, но липсата на достатъчно опит ограничава възможностите им да покажат това чрез прилаганите им методики. *(Например, детето не обединява по общ признак четка за боядисване, четка за коса и гребен, защото не е виждало нито четка за боядисване, нито четка за коса. Детето обединява под общ признак брадва и четка за боядисване, защото двете имат дълга дръжка.)*

Подобни моменти показват, че единствено прецизно извършваната диагностика е в състояние да идентифицира точно особеностите в развитието на тези деца, да определи насоките за работа и възможностите на всяко дете да бъде интегрирано в една или друга среда.

Диагностиката на деца, които се очаква да бъдат интегрирани в среда, извън институцията, е много сложен

процес. Тя обхваща всички факти от живота на детето преди да постъпи в институция, динамиката на неговото развитие в условията на всички институции, в които е било настанено, дефицити и възможности за тяхното компенсиране, опита на специалистите и резултатите, които те са постигнали. Съвкупността от фактори, които обуславят протичащото при специфични условия детско развитие, изисква бдителност в подбора на методи за изследване и чувствителност към всички сфери на развитие, върху които институцията е оставя своя отпечатък. Точността в оценката, прецизността в процеса на идентификация на проблемите много често означава адекватни мерки и решения за живота на всяко едно дете.

За съжаление има много деца, чиито възможности за развитие не съответстват на това на останалите деца. Те не могат да бъдат интегрирани в масови учебни заведения, за тях трудно се намират приемни или осиновителски семейства. Въпреки това за тях могат да бъдат полагани специални грижи, при специални условия и институции, така че в крайна сметка да постигнат онова, възможно за тях ниво на развитие и интеграция.

Заклучение

Всички форми на деинституционализация показват, че проблемите в процеса на интеграция на децата, лишени от родителски грижи, са много, а възможностите на приемните и осиновителски семейства, на учителите в детски градините и училища да се справят с тях са твърде ограничени. След като през последните няколко години се предприеха мерки за насърчаване на деинституционализацията, тези проблеми излязоха на преден план и като че ли все по-настойчиво търсят своите решения.

Проблемите на развитието на децата, лишени от родителски грижи, особеностите в тяхното поведение са факт, до болка познат, за всички специалисти, ангажирани в отглеждането на тези деца. Много детегледачки ежедневно нанасят кремче върху изприщеното, поради липса на памперси, дупе. Много рехабилитатори ежедневно стимулират двигателното развитие на дете, което излиза от леглото си само за няколко минути през деня. Много лекари се опитват да преодолееят недохранването, ниското тегло, болестите в резултат на една непроследена бременност и раждане при необичайни обстоятелства. Много психолози се опитват да помогнат на децата да преодолееят травмата от изоставянето.

За съжаление обаче всички тези проблеми днес остават в рамките на нашите институции. Всички специалисти, ангажирани с грижите за тези деца, днес работят в рамките на институциите. Но в живота на дете, лишено от родителски грижи, има още една страна, извън рамките на институцията. Това е биологичното семейство, приемното или осиновителско семейство, детската градина и училището. Всички те, възможни форми за деинституционализация, знаят твърде малко за детето в

институция и за начините, по които да се грижат за него.

Когато детето проявява своите особености, семейството или училището не може да отговори на неговите потребности. Объркани от подобно стечение на обстоятелствата родители и учители абдикират от задължението си да се грижат за такова дете.

Разбирането на особеностите в развитието на тези деца не е достатъчно, за да бъдат избегнати всички трудности в процеса на деинституционализация и интеграция. Очакванията към семейства и учители да се справят със ситуацията, само защото са избрали да осиновят, отглеждат или възпитават такова дете са нереалистични, защото като всяка специфична ситуация и тази изисква специфични знания и умения за справяне.

Различните фактори, които стават причина за настаняване на едно дете в институция, както и различният начин, по който институцията влияе върху него, очертават различни биографии, особености и мерки, които могат да бъдат предприети за по-нататъшното развитие на детето. По същият начин, приемни и осиновителски семейства, учители в детски градини и училища имат различни възможности да се справят с едни или други особености в развитието и поведението на тези деца. Разбирането, идентифицирането на проблемите на всяко дете е част от работата в рамките на институцията, в резултат на която специалистите планират дейности по преодоляването на тези проблеми. Крайно време е този процес да бъде пренесен и върху процеса на деинституционализация. Спецификата в развитието на всяко дете, лишено от родителски грижи, налага необходимост от конкретни действия, предприемането на които в известна степен гарантира неговото развитие. Тяхното установяване обикновено е продукт на диагностика, насочена към проблема деинституционализация на детето и определяне на насоки за действие, които следва да се предприемат след

като детето бъде интегрирано в друга среда. Тази среда, особено що се отнася до приемни семейства и осиновители, следва да има възможностите, готовността и мотивацията да се справи с конкретните проблеми. Но дали това е така или не, също следва да бъде обект на задълбочени проучвания на тези семейства, преди още детето да бъде настанено при тях.

Детските градини и училищата също могат да се справят с ограничен брой проблеми, с които ги сблъсква грижата за деца от институция. Най-често различни поведенчески проблеми – хиперактивно поведение, аутизъм, депресивност, умствена изостаналост и др. затрудняват работата на специалистите. Днес различни програми и проекти се ангажират за работа с деца с подобни особености в поведението и развитието, но адекватността на мерките, които те могат да предприемат е следствие от навременно установяване на проблемите.

Въпреки, че много семейства и учебни заведения декларират готовност да се справят с проблемите на деца, лишени от родителски грижи, те стават свидетели на трудности, възникващи в резултат на адаптацията на детето в нова среда. Много често биологични родители и осиновители не сигнализират за тези проблеми, поради факта, че биват наблюдавани от социалните служби, а учители в детски градини и училища опитват да прилагат сами познати методи, за да се справят с възникнала ситуация. Практиката показва, че опитите на всички често се оказват неуспешни и това повишава риска от повторна институционализация на децата. Това е сигнал, че всички страни в процеса на деинституционализация на деца, лишени от родителски грижи, се нуждаят от помощ и подкрепа. Крайно време е да бъдат изградени мрежи от специалисти и организации, които да подпомогнат този процес.

ДЕЦАТА В ИНСТИТУЦИЯ

Трудности в процеса на деинституционализация на децата,
лишени от родителски грижи

© Автор: Ирина Тодорова - Липчева

Отговорен редактор на поредица „Хоризонтално общество“:
Илиян Ризов

Дизайн: Ивайло Георгиев

© Издател: Сдружение „Съучастие“

ISBN 978-954-9686-03-6

